

Emlékezet és identitás szoborba zárva

A bősi milleniumi emlékmű története – az elbeszélések tükrében*

PAJOR KATALIN

1. Bevezetés

A társadalmi és politikai változások bizonytalan időszakaiban gyakran tapasztalhatjuk, hogy a társadalom és kultúra szimbolikus területein komolyabb aktivitás indul meg. Ilyen terület a *szimbolikus térfoglalás* jelensége is, ami olyan szimbolikus eseményeket jelöl, amelyek egy adott helyhez és gyakran egy adott eseményhez kötődnek, és helyi, regionális, etnikai vagy nemzeti szinten, vagy egy többség-kisebbségi viszonylatban lépnek fel, és speciális jelentést hordoznak. E jelenség közé tartozhatnak többek között a szobor-, emlékmű- és emléktábla-állítások, a közterek meg- és átnevezései, de a szimbolikus helyeken tartott ünnepségek és megemlékezések is. A közép-európai régióban a rendszerváltást követően (1989–1991) a szimbolikus térfoglalás jelenségei jelentősen megszorodtak. Habár az utóbbi évtizedekben ennek intenzitásában csökkenést észlelhetünk, jócskán találhatunk olyan példákat, amelyek közelebbi vizsgálatra érdemesek. (Bodó–Biró 2017, 147)

Munkámban egy, a *szimbolikus térfoglalás* keretein belül értelmezhető eseménysorozatnak, a 2000-es évben állított, turult ábrázoló bősi (Gabčíkovo, Szlovákia) milleniumi emlékmű történetének, használatának, jelentésének elemzésére vállalkozom. A szimbolikus térfoglalás jelensége igen komplex, így többféle diszciplína felől, többféle módszerrel közelíthetünk hozzá. Munkámban ezek közül a diskurzusanalízis módszerével dolgozom, és személyes elbeszélések, újságcikkek, social media bejegyzések stb. segítségével igyekszem felvázolni azokat a diskurzusokat, amelyek a szobor felállítás, használata és értelmezése körül alakultak ki. Forrásként az emlékműállításban szerepet játszó személyekkel készített interjúkra is támaszkodom.¹ A tanulmány első részében elméleti keretbe helyezem a vizsgálatot, majd a konkrét jelenség tágabb társadalmi, politikai, kulturális kereteit igyekszem körvonalazni. A következő részben röviden bemutatom a bősi turulszobor ikermásolatait, azok rövid történetét is. A bősi szobor történetét, a körülötte folyó diskurzusokat a szimbolikus térfoglalás dialektikus rendszerében igyekszem ábrázolni. Ezután a szobor társadalmi, kulturális szerepét vizsgálom meg. Végül az elemzés főbb gondolatait emelem ki. A munkában tulajdonképpen a következő kérdésekre keresem a választ: Milyen társadalmi, kulturális, politikai környezetben lépett fel a szoborállítás igénye és valósult meg, került az használatba? Mi a szobor története? Hogyan kapcsolódik az a testvértelepülési turulszoborhoz? Milyen motivációk játszottak szerepet a felállításában, használatában? Milyen interpretációk merültek fel vele kapcsolatban a helyi közösségben, a szlovák, a magyar, illetve a szlovákiai magyar

* A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Kötődések és értékválasztások a szlovákiai magyar társadalomban című NP2026-HT-1/2026 számú Nemzeti program keretén belül készült.

1 A hivatalos dokumentumok vizsgálatára jelen tanulmányban nem vállalkozom, ezek későbbi elemzés tárgyát képezik majd.

sajtóban? Hogyan kapcsolódik a helyi és nem-helyi közösség(ek) különböző (lokális, regionális, etnikai, nemzeti) identitásaihoz? Milyen eseményeken játszott, játszik szerepet a turulszobor az elkészítését, felállítását követően?

2. Elméleti keretek

A szimbolikus térfoglalás jelenségének megértéséhez először egy identitás, illetve csoportidentitás kialakulásának mikéntjét szükséges felvázolni. Az identitások fontos alapját képezik az (közös) emlékek. A nemzeti/etnikai, illetve lokális/regionális jellegű identitások kialakulásához például nélkülözhetetlen egy olyan *kollektív emlékezetkészlet* definiálása, amely biztosítja a csoport többi tagjával való azonosulást, azaz a csoporthoz való tartozás érzésének kialakulását. Másrészről az identitás megéléshez szükséges helynek és időnek is rendelkezésre kell állnia, azaz olyan helyeket kell kialakítani, és olyan eseményeket szükséges tartani, ahol, amelyeken a csoport tagjai identitásukat megélhetik, kimutathatják, átérezhetik. Ezeknek a definíciós folyamatoknak a folyamán a különböző terek meghatározott részeit jelképes tulajdonságokkal, értékekkel ruházzák fel, sajátos elképzeléseket, szimbólumokat csatolnak hozzájuk. Egy emlékmű vagy szobor felállítása például egy egyértelmű kifejezése a tér birtoklásának. Az adott helyhez kötött nemzeti szimbólumok, az ott tartott nyilvános beszédek, megemlékezések, történelmi események felelevenítése, vagy egy középület birtokba vétele/tulajdonlása is hasonló szerepeket tölt be a kultúra szimbolikus világában. (Blága 2015, 56)

A többség-kisebbségi viszonyrendszerben rendkívül fontos szerepet játszik a szimbolikus jelentőségű terek (el)birtoklása. Ezek a helyszínek gyakran teret adnak a különböző identitások egymás elleni, jelképes „csatáinak”. Az identitás elvesztésétől, a „másik” általi legyőzéstől való félelem élteti azt a vélekedést, hogy a saját terek kialakításával, elbirtoklásával az adott csoport biztosítja identitásának „túlélését”. Ezt a folyamatot a *territoralizálás* vagy *reterritoralizálás* fogalmával is szokás jelölni. Az utóbbi három és fél évtizedben a határon túli magyar közösségek körében is megfigyelhetők voltak olyan törekvések, amelyek a nyilvános tereket egyszerűen érthető jelentésekkel, hatékony és könnyen értelmezhető diskurzusokkal igyekeztek megtölteni. A kisebbségi közösségek elitjének ezen törekvései elsősorban nem azt célozták, hogy bizonyos helyeket vagy személyeket ne felejtssenek el, hanem sokkal inkább a kollektív emlékezet gyakorlatainak kialakítását, fejlődését igyekeztek előmozdítani. Ezek az emlékek teszik ugyanis lehetővé, hogy az adott közösség egy bizonyos helyhez, egy valós, fizikai-földrajzi térhez való kötődését, kapcsolatát kifejezze. (Bodó–Bíró 2017, 149–150)

A szimbolikus terek nem csak azt teszik lehetővé, hogy egy identitást megéljünk, hanem reprezentációs funkciót is magukban rejtnek. A nyilvános beszédekben, ünnepnapokon megjelenő kifejezések, jelképek, szófordulatok tulajdonképpen a szimbolikus terek narratív ábrázolásai, amelyek gyakran a múltba való emlékezés álarcába bújva az aktuális politikai és társadalmi helyzeteket értelmezik. Ebben az értelemben a kijelölt terek a hozzájuk rendelt funkció, cselekvésrendszer és narratíva révén a közösségi normák, értékek és szimbólumok közvetítőivé válnak. Amíg az identitás, a közös tudás és a múlt a szimbolikus térkijelölést és az azzal szorosan összefüggő összetartozás-érzést reprezentálja, addig ezek a reprezentációk hozzájárulnak egyfajta kulturális önkép, a közös kulturális tudás, és a közös identitás kialakulásához és elsajátításához is. Ez a két folyamat csak együttesen értelmezhető, mivel folyamatos interakciót és oda-viszsa hatást tapasztalhatunk bennük. (Blága 2015, 59)

3. Általános tendenciák, társadalmi/politikai keretek

Bős csallóközi nagyközség, lakossága a 2021-es népszámlálás alapján 5232 fő. Ebből 4217 lakos magyar (80,6%), 727 szlovák (13,9%), 1 ruszin, 49 egyéb és 238 ismeretlen nemzetiségűnek vallotta magát.² Pozsonyhoz és más nagyvárosokhoz való közelsége miatt a település a városokból kitelepülő, szlovák anyanyelvű lakossággal folyamatosan bővül. Régészeti leletek szerint a község területe már a honfoglalás korában lakott volt. Mai magyar nevét (Beys) elsőként a 14. században említették. Történetéhez elsősorban az Amade család köthető. A 19. században mezővárosi címet is elnyert, és ma is városként van bejegyezve. A város díszje egy 18. századi barokk várkastély. (Mészáros 2016, 10–11) Lakossága nagy része katolikus, amelyet a katolikus templom és több szobor (pl. Szentháromság-szobor), számos feszület, valamint a település kálváriája is jelez. A település reprezentációs gyakorlatának egyik tárgyi megtestesítője a 18. században épült, majd a 20. században kibővített vályogfalú, nádfedeles parasztházban kialakított tájház. A kollektív emlékezet fontos színterei az első világháború áldozatainak emelt emlékmű, a második világháború és a holokauszt áldozatainak emlékműve, a honfoglalás 1100. évfordulójára állított Csemadok-emlékmű, a Csemadok-székház előtt álló zászlótartó, illetve a turult ábrázoló millenniumi emlékmű. (Mészáros 2016, 16–39)

A példákban láthatjuk, hogy a település szimbolikus tereit a magyar közösség birtokolja, emellett kiemelt szerepet játszik a katolikus közösség. A köztérmegnevezések kétnyelvűek. Hasonló jelenséget figyelhetünk meg a települési eseményekkel kapcsolatban is. A magyar közösség kulturális szerveződését elsősorban a helyi/járási Csemadok irányítja, az önkormányzattal, a Művelődési Házalal és a magyar alapiskolával/óvodával karöltve. Jelentős szerepet kap az események lebonyolításában, szervezésében a helyi cserkészség. A Csemadok irányítása alatt működik több csoport, például az énekkar és a néptáncgyűttes. Szervezésükben kerülnek megrendezésre az ünnepnapok megemlékezései (pl. március 15., június 4., augusztus 20., október 6.), ünnepnapok, illetve a jeles napokhoz kapcsolódó programok, mint például a húsvéti, gyereknap programok és a farsangi Bögötemetés. A járási kulturális ünnepély és szövetkezeti nap szintén elsősorban a magyar lakosság kulturális igényeinek kielégítését szolgálja, itt azonban jelentős nyitást fedezhetünk fel mind a többségi társadalom, mind más nemzetközi kulturális tartalmak felé. A megemlékezések a magyar szokásrendet követik, az ünnepségek az aktuális eseményt követő vagy megelőző hétfőgőken kerülnek megrendezésre, de legalább megismétlésre (mivel az esemény napjai nem munkaszüneti napok). Kijelenthetjük, hogy a helyi Csemadok rendkívül aktív, az önkormányzat részéről komoly támogatásnak örvend, és a programokon részt vevők száma is jelentős. Támogatások érkeznek emellett a szlovákiai és magyarországi kulturális pályázatokból. Az események gyakori vendégei a különböző kulturális és sportegyesületek, egyéb közösségek társegyesületei, illetve Bős testvértelepüléseinek (Enese, Kondoros, Nagymaros, Pázmándfalu) civil és önkormányzati képviselői.

A helyi szlovák lakosság mind a kulturális tevékenységek, mind az önkormányzati képviselő szemponájából alacsonyán reprezentált. A nyílt konfliktusok emiatt ritkák. Hogy a szlovák lakosság nem mindig elégedett ezzel a helyzettel, néhány elszigetelt példa mutatja. Néhány évvel ezelőtt például a hangosbemondó híradási gyakorlatát érte támadás, mivel az előbb magyarul közölte a híreket, és csak ezután következett a szlo-

2 B. Vida, Júlia: Somorján 50 százalék alatt a magyarok aránya, javított Fülek, szembetűnő csökkenés Nagykaposon. *Ma7* 2022. január 20. <https://ma7.sk/aktualis/somorjan-50-szazalek-alatt-a-magyarok-aranya-javitott-fulek-szembetuno-csokkenes> [hozzáférés ideje: 2025.09.30.]

vák fordítás. 2015-ben pedig egy helyi, a menekülttáborról szóló népszavazást hirdető plakát kapcsán érkezett bejelentés a Kulturális Minisztériumhoz, azon ugyanis a település neve csak magyarul szerepelt. *„A minisztérium a referendum kérdéseket ábrázoló plakáttal kapcsolatos bejelentés miatt írásban ismertette a község polgármesterével a hatályos jogi szabályozást és felszólította, hogy a községi hivatal tevékenysége során ügyeljen az államnyelv- és a kisebbségi nyelvhasználatot szabályozó jogi előírásokra”* – közölte az ügy kapcsán Jozef Bednár, a kulturális minisztérium szóvivője. *„A szavazólapot a törvényi előírások alapján szerkesztettük meg. Minden kétnyelvű volt, így ebben nem találhatnak hibát. A plakátnak pedig semmi köze a hivatalos választásokhoz”* – nyilatkozta a polgármester, Fenes Iván.³

Az emlékmű történetének időszakából (1995–2025) fontos megvizsgálni az éppen aktuális politikai kontextust is. Ki kell emelni azt, hogy Csehszlovákia szétválása után (1993) a Szlovák Köztársaság, Vladimír Mečiar miniszterelnök vezetésével az *„Egy nemzet, egy állam, egy nyelv”* politika elvét követte. Ebben az időszakban sorra érkeztek a kisebbségek kulturális és politikai érvényesülését, kiemelten a kisebbségi nyelvek használatát hátráltató intézkedések. A politikai környezet javulása Vladimír Mečiarnek a kormánykoalícióból való eltávolításával (1999) kezdődött meg. (Oláh 2015, 53–56) Az emlékműállítások kapcsán különösen fontos jelentőséget kapott az 1995-ös, a Szlovák Köztársaság államnyelvéről szóló törvény.⁴ Ennek 5. paragrafusának 7. bekezdése kimondta, hogy az emlékműveken, emlékoszlopokon és emléktáblákon a feliratoknak az államnyelven kell szerepelniük. Az engedélyezést és a felirat tartalmának ellenőrzését a Kulturális Minisztérium végezte. Az 1999-es évi, a kisebbségi nyelvhasználatról szóló törvény⁵ hatályba lépésével lehetőség nyílt – bizonyos feltételekhez kötve és a helyi szabályokhoz igazodva - a kétnyelvű feliratok elhelyezésére. Eszerint a nem államnyelvi szöveg a szlovák szöveg után, és azonos vagy kisebb betűmérettel szerepelhet az emlékműveken. Az emlékműállítás folyamatát e törvényt követően is a Kulturális Minisztérium felügyelte, de a kétnyelvű feliratok esetében a helyi önkormányzat is véleményt nyilváníthatott. A későbbiekben a nyelvtörvény apróbb módosításokon esett át, így például a 2009. szeptember 1. előtt létesített feliratokat nem szükséges módosítani, ha a kisebbségi nyelven íródott változatot követi a szlovák felirat. Kivételt képeznek a nyelvtörvény szabályai alól továbbá a történelmi emlékművek is, ezekre a kulturális örökségvédelmi szabályok érvényesek.

A rendszerváltást követően a szlovákiai magyar közösségek körében jelentős mértékben megnőtt a köztéri emlékmű- és szoborállítási aktivitás, amely a nemzeti/etnikai identitás nyilvános megjelenítésének egyik legfontosabb formájává vált. A kilencvenes évektől kezdve különösen a világháborús emlékművek, hősi emlékoszlopok és emléktáblák szaporodtak el. Ezeket gyakran a korábban eltávolított szobrok helyén, vagy elhallgatott emlékezeti helyeken állították fel, állították újra. (részletesebben ld. Hushegyi 2008; Hushegyi 2012; valamint L. Juhász 2010) A szoborállítási hullámokat jeles

3 Kiss Bartalos, Éva: Egy plakáton csak magyarul tüntették fel Bős nevét a község címere alatt, egy polgár emiatt tett bejelentést. *Új Szó* 2015. augusztus 7. <https://ujso.com/kozelet/nyelvtorveny-bosi-bejelentese-bos-ellen> [hozzáférés ideje: 2025.09.30.]

4 Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. *Slovlex.sk*, <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1995/270/> [hozzáférés ideje: 2025.09.30.]

5 Zákon č. 184/1999 Z. z. (o používaní jazykov národnostných menšín). *Slovlex.sk*, <https://www.slov-lex.sk/ezbierky/pravne-predpisy/SK/ZZ/1999/184/> [hozzáférés ideje: 2025.09.30.]

évfordulók is ösztönözték: a honfoglalás 1100. évfordulója (1996) és az 1848/49-es szabadságharc 150. évfordulója (1998) idején több helyen létesültek új emlékhelyek, de legalábbis megkezdődtek azok tervezése. A 2000-es államalapítási millennium idején, majd a trianoni békediktátum századik évfordulóján (2020, részben a járvány miatt eltolódva) ismét erősödött a közösségi emlékműállítási kedv, amely a magyar állami ünnepekhez – főként március 15-éhez és augusztus 20-ához – kapcsolódva kapott szimbolikus keretet. (ld. pl. Liszka 2021) Az emlékművek forma- és szimbólumvilágában meghatározó szerepet játszanak a kopjafák, a turulmadaras alkotások, a Szent Korona-ábrázolások és a történelmi magyar címert idéző motívumok. (részletes példák ld. L. Juhász, 2005, 2017, 2018a, 2019) A szlovákiai magyar szoborállítási gyakorlatot a nemzeti/etnikai jellegű önkifejezés és a helyi identitás megerősítésének igénye jellemzi, miközben az alkotások gyakran az együttélés és a politikai kontextus érzékeny határmezsgyéjén születtek meg, a nyelvi és jogi korlátok között lavírozva.

A turul az egyik leggyakrabban alkalmazott szimbólum ezeken az emlékműveken. Alakja egy mitológiai madár, melynek képe a magyar néphagyományban gyökerezik: az Emese álma mondában jelenik meg, amely az Árpád-ház egy legendája. A turul a történetben azt jelképezi, hogy a magyar nemzet Istentől rendelt vezetést és sajátos hivatást kapott. Első történeti forrásai a középkori krónikák, köztük a Gesta Hungarorum. A 18. század végétől, a magyar nacionalizmus térnyerésével a turul folyamatosan szerepet kapott a nemzeti identitásépítésben, a mitológikus múlt elemeként alátámasztva a honosítás és a nemzeti egység eszméit. A millenniumi ünnepekre (1896) például hét turulábrázolás került az ünnepi szobrokra, emlékművekre, ezzel is erősítve az államalapítás és a történeti folytonosság narratíváját. Az első világháborút, és főként a trianoni békediktátumot követő korszakban a turul továbbra is népszerű, irredenta felhangú motívum maradt: állami és civil emlékműveken, zászlókon, jelvényeken jelent meg, és emlékeztetőül szolgált a veszteségekre, illetve a magyar nemzet egységére. Az emlékműveken gyakori a turul kiterjesztett szárnyakkal, védelmező tartással, olykor koronával vagy címerrel, csőrében karddal való ábrázolása, amely a védelmet, a sorsközösséget szimbolizálja. A turult elsősorban háborús és millenniumi emlékműveken használják, de az 1920-as trianoni békeszerződésre való emlékjelként, valamint a magyar nemzet egységének szimbólumaként is szolgál Magyarországon és a határon túli közösségekben egyaránt. (Voigt 1985, 55–64)

4. A bósi emlékmű előtörténete – az újmosnicai és a pázmándfalui turul

Kutatásaim során derült fény arra, hogy a bósi turulszobor nem előzmények nélküli – annak ikermásolata Bős egyik testvértelepülésén, a Győr-Moson-Sopron megyei Pázmándfalun áll.⁶ A pázmándfalui emlékmű felállításában közreműködők felkeresése után az is világossá vált, hogy ez a turul sem önálló alkotás, a község másik testvértelepülésén, a Temes megyei Újmosnicán áll az eredetije.⁷ Így a történet felgöngyölítését az újmosnicai világháborús emlékművel kell kezdeni. Erről a következőkben felsorolt adatok állnak rendelkezésre. Újmosnica (Moșnița Nouă) a mai Románia területén, a Bánságban, Temes megyében fekszik, lakossága a 2011-es népszámlálás szerint, a hozzácsatolt

6 A turulemlékművek történetében nem példa nélküli a másolatok készítése. Ld. pl. L. Juhász 2017.

7 Ezúton is köszönöm Eklics Imre és Dr. Mester Csaba pázmándfalui lakosok részletes tájékoztatását a szobortörténetről.

településekkel (Mosnica, Magyarmedves, Bródpuszta, Ruzsicskatelep) együtt 6203 fő, ebből 9,4% vallotta magát magyar etnikumúnak. Újmosnicán önállóan ez az arány 15% körüli volt. Korábban nagyobb arányban laktak magyar lakosok (1977 – 24,2%, 1910 – 43,7%).⁸ Újmosnicát 1902-ben református magyar telepesek alapították. A régi települést elsősorban szerb és német, kisebb részben román nyelvű lakosság lakta.

A református templomkertben álló turulszobor a település első és második világháborús hősi halottainak állít emléket. A szobor egy ötlépcsős kőtalapzaton álló, felfelé elkeskenyedő, fekete gránitból készült obelisz, tetején egy fehér márványtömbön a szárnyait kitérő turulmadárral, amely a karmai között kardot tart. A madár szárnyfesztávolsága több, mint egy méter. A turulmadár alatt, a front oldalon a felirat: 1914-1918. A legfelső és az alatta lévő tömbön összesen 42 név (más források szerint 45 név) szerepel. A következő tömbön a felirat: „A világháborúban Újmosniczáról elesett hősök emlékére”. Legalul három babérral övezett, keresztbe rakott ágyúcső van vésvé, alatta a készítő, Granofsky András temesvári köfaragómester aláírása. A készítő alapján, akinek műhelye a korszakban több bánsági emlékmű elkészítésében is közreműködött, illetve további források segítségével az obelisz felállítását az 1920-as évekre tehetjük. Az obelisz hátsó oldalán, a felső tömbön további 13 (más források szerint 14) név olvasható, ők a település második világháborús elesettjei. A kőtalapzaton elhelyezett fő felirat románul és magyarul is olvasható: „A hősök emlékére, akik életüket áldozták a hazáért.”

A rendszerváltást követően a turulszobrot leverték, az négy darabba tört szét. 1995. május 8-án háromszáz ember jelenlétében újra felállították a szobrot, immár az összetörött kőszobor mintájára, a Luigi Varga István, temesvári szobrászművész által bronzból öntött turullal a tetején. Ekkor vésték rá a 2. világháborúban elesettek nevét is. (Dukrét 2002, 87–90) 1999-ben egy román nyelvű lap a következőképpen méltatja az emlékművet:

„Újmosnica

A nemzet hőseinek tisztelete (1914–1919)

Egy festői parkban, közvetlenül Újmosnica község központjában – nem messze a református templomtól és a készülő ortodox templom épületétől – emelkedik egy büszke emlékmű, melyet gesztenyefák, hársfák és platánok őriznek. Újmosnica község hőseinek emlékművét a két világháború közötti időszak elején állították. Fekete márványból készült, és egy kárpáti sas kitérő szárnyai oltalmazták, amely a karmai között kardot tart. Az első világháború frontjain elesett hősök románok, magyarok és szerbek voltak. Mindannyian harcoltak azért, hogy megszabaduljanak a kettős osztrák–magyar elnyomás alól. Újmosnica mártírjainak emlékműve háladó jelképe azoknak a bátor férfiaknak, akik fegyverrel a kezükben küzdöttek a függetlenségért, a szabadságért és a román földek egyesítéséért. A hősök tisztelete minden közösség számára kegyeletteljes, polgári cselekedet, amely kifejezi egy nép történelmének vállalását és megbecsülését.”⁹

8 Újmosnica (Moșnița Nouă). *Erdélystat statisztikák*, <https://statisztikak.erdelystat.ro/adatlapok/ujmosnica/2736> [hozzáférés ideje: 2025. szeptember 30.]

9 Az eredeti szöveg: „Moșnița Nouă. Cinstirea eroilor neamului (1914–1919). Într-un parc pitoresc, chiar în centrul comunei Moșnița Nouă, nu departe de Biserica Reformată și de construcția viitoare a Bisericii Ortodoxe, se înalță un semeț monument, străjuit de castani, tei și platani. Monumentul eroilor comunei Moșnița Nouă a fost ridicat la începutul anilor interbelici. Este construit din marmură neagră, fiind ocrotit de aripile deschise ale unui vultur carpatin, ce poartă în ghearele sale o sabie. Eroii căzuți pe fronturile primului război mondial sunt români, maghiari și sârbi. Cu toții au luptat pentru dezrobirea de sub opresiunea bicefală austro-ungară. Monumentul martirilor din Moșnița

Még ugyanabban az évben a turult az obeliszk tetejéről ismét leverték.

„Nem jószántából landolt a világháború 40 újmosncai hőisének nevét megörökítő mű- emlékről annak talapzata mellé [...], máig ismeretlen tettesek hathatós hozzájárulá- sával következett be a szerencsétlenség, amelynek következményeként a képünkön látható állapotba került a magyarok harci szimbóluma.”

– írja a temesvári *Heti Új Szó* 1999. október 1-jén.¹⁰ A madár pótlására 2001 márciu- sában került sor.

„Arató István újmosncai RMDSZ-elnök kezdeményezésére a hét elején ismét a he- lyére került a közsgközpontban álló első világháborús emlékmű szimbolikus dísze: a karmaiban görbe kardot tartó turulmadár. Az emlékművet, amelyre időközben a má- sodik világháborúban elesett újmosncai magyar hősök nevét is felvésték, már kétszer meggyalázták, a turulmadarat pedig összetörték, legutóbb vagy két évvel ezelőtt. [...]”¹¹

A munkálatokat Benjamin Crişan végezte. A szobrot 2011 márciusában ismét helyre kellett állítani. 2012 körül egy román nyelvű kulturális weboldal / blog egyik írója arról informálta az olvasókat, hogy az Asociația Culturală Kabaitan (Kabaitan Kulturális Egye- sület) kezdeményezte, hogy az emlékművet díszvilágítással lássák el. Az indoklás sze- rint a szobor nemcsak történelmi, hanem esztétikai értékkel is bír, ezért érdemes lenne éjszakai fénybe burkolni, ahogyan Temesvár több emlékművével tették. A projekt része lett volna az is, hogy újrafestik és kitisztítják a talapzatot, és helyreállítják a környező tér burkolatát. A cikk emellett megemlíti, hogy az emlékmű nem szerepel a hivatalos műemléklistában.¹² 2020. január 24-én ugyanitt arról olvashatunk, hogy az emlékműre nem fordít az önkormányzat elég figyelmet, állapota elhanyagolt. A szerző véleménye szerint a helyi közösség és a hatóságok felelőssége lenne, hogy az emlékmű megkapja a „*tisztelet minimumát*”, amit a hősök megérdemelnek.¹³ A cikkek hangulatából, illetve egyéb forrásból is arra lehet következtetni, hogy az emlékmű ugyan elhanyagolt, de időnként megemlékezések helyszínéül (pl. trianoni megemlékezés is) szolgál.

Újmosnica és Pázmándfalu között elsősorban a református gyülekezeteknek köszön- hetően alakult ki kapcsolat, melyből az évek során testvértelepülési együttműködés bontakozott ki. Ennek keretében született meg az ötlet, hogy a Pázmándfaluban álló hősi emlékműre az újmosncai turulmadár másolata kerüljön. A településen 1992-ben, a második világháború áldozatainak emlékére állítottak egy obeliszket a Fő utca 19. szám alatt, rajta emléktáblával.¹⁴ Ezt az emléket 1996. június 1-jén egészítették ki az első világháború hőseinek neveivel és egy új felirattal: „*A történelmi Magyarországért*

Nouă este un însemn al recunoaștinței pentru acei viteji bărbai care au luptat cu arma în mână pentru independență, libertate și întregirea pământurilor românești. Cinstirea eroilor înseamnă, pentru fiecare comunitate umană, un pios act civic întru asumarea istoriei unui popor.” Saját fordítás. P.N.D. (1999): Moșnița Nouă. Cinstirea eroilor neamului (1914–1919). *Renașterea Bănățeană*, 11 (2898), (august 1999), 5. p.

10 Graur János (1999): Újmosnicán újra földre szállt a turul-madár. *Heti Új Szó* 1999. október 1., 12. p.

11 Pataki Zoltán: Helyére került a turulmadár. *Romániai Magyar Szó* 2001. április 5. 12. p.

12 Iluminat artistic pentru monumentul din Moșnița Nouă! *Descultă prin Timișoara*, <https://descultaprintimisoara.ro/iluminat-artistic-pentru-monumentul-din-mosnita-noua/> [hozzáférés ideje: 2025. szeptember 30.]

13 Eroii de pe monumentul din Moșnița Nouă ar merita mai mult respect! *Descultă prin Timișoara*, 2020. január 24, <https://descultaprintimisoara.ro/monument-mosnita-noua/> [hozzáférés ideje: 2025. szeptember 30.]

14 Mészáros: Hősökre emlékeztek a falunapokon. *Kisalföld*, 1996. június 3., 1. p.

első világháborúban elesett pázmándfalui hősök emlékére állította Pázmándfalu közössége: Magyarország fennállásának 1000-ik esztendejében 1996. június 1.”¹⁵ Ekkor helyezték fel az emlékmű tetejére a turulmadarat is, amelyet Luigi Varga István öntött a bósi turul szoborral egy időben, a Csongrádi Művésztelepen. „A tábla mellett a magyarság ősi jelképét, a turulmadarat is elhelyezték az újjávarázssolt emlékmű tetején, mely körül díszparkot alakítottak ki.” – tudósít a Kiszalföld folyóirat. Az emlékhely újbóli felavatására és felszentelésére a hősök napja alkalmából került sor, 1996. június 1-jén, szombat délután. „Vámosi László polgármester az avatás ünnepi pillanata előtt a magyar történelem és a honfoglalás kiemelkedő pillanatait idézte, mint elmondta, a turul azért került az emlékmű csúcsára, hogy figyelmeztesse a község lakóit gyökereire, hitére és feladataira.”¹⁶

Az emlékhelyet Vincze József katolikus plébános és Szalay László református lelkész szentelte fel. A falu életében kiemelkedő jelentőségű eseményen több testvérközség képviselője is jelen volt, köztük Fenes Iván, Bős akkori és jelenlegi polgármestere. Meghívást kapott továbbá Duray Miklós, a szlovák parlament képviselője, Pozsgai Balázs, a térség országgyűlési képviselője, valamint Botos Gábor, a megyei közgyűlés elnöke. „Az I. világháború katonai halottairól inkább mint hősökről, a II. világháborúban elesettekről mint áldozatokról szoktunk megemlékezni. A mai napon azonban a múlt hősies pillanatai mellett meg kell emlékeznünk az életről is” – fogalmazott beszédében Duray Miklós. Botos Gábor szavai a következők voltak:

„A rendszerváltás óta a valódi tisztelgés és figyelmeztetés emlékműveit avatjuk, melyek emlékeztetnek a hősökre és figyelmeztetnek arra, hogy ne kelljen több áldozati-hősi emlékművet avatnunk. A valódi emlékezésnek azonban a szívünkben kell laknia, és mindennapi életünkben kell gyakorolnunk azt a figyelmet és toleranciát, mely azt eredményezi, hogy ne kelljen újabb hősökre és áldozatokra emlékeznünk.”¹⁷

A szónoklatok után a helyi általános iskola irodalmi műsora következett, végül megkoszorúzták az emlékművet. Jelentőségét jól mutatja, hogy szerepel a települési érték-tárban is, mint helyi látványosság és emlékezeti hely. Egy Pannonhalma környéki úti beszámoló például költői képekkel így ír róla:

„Szent Márton hegyétől látótávolságra, Pázmándfalu főutcáján áll egy vasmadaras emlékmű. A hit vára és az ősiség szárnyas jelképe között a távolság kilométerben kicsi, építésük idejét tekintve nagy: éppen egy évezred. És a kettő közötti ívben ott az egész magyar múlt. Meg a jövő is. Ezt sokan vallják, kevesek meg kételkedve riogatnak. Nem a templomokat és nem a szobrokat félik ők – hanem amit kifejeznek: históriát, tradíciót, erkölcsöt, értéket. És érzelmet.”¹⁸

15 Pázmándfalu. A Turulmadár nyomán, <https://turul.info/turul/gyormosonsopron> [hozzáférés ideje: 2025. szeptember 30.]

16 Mészáros: Felszentelték a háborús emlékművet. Turulmadár Pázmándfalun. Kiszalföld. (1996. június 3.), 3. p.

17 Uo.

18 Aki kereste a jó utat, hazatalált. Magyar Hírlap 2009. július 18., 27. p.

5. A bósi millenniumi emlékmű története

„A 90'-es években merült fel a gondolata, hogy kellene, akkor még a millecentenári-umra készültünk, ugye 896, hogy kellene egy turul szobor nekünk.” – meséli Bős egykori és mai polgármestere, Fenes Iván.¹⁹ Időközben a megálmodók tudomására jutott, hogy Bős legrégebbi testvértelepülése (1964 óta), Pázmándfalú saját turulemlékművet tervez készíttetni ugyanerre az alkalomra Luigi Varga István szobrásszal. A település vezetői úgy döntöttek, hogy ennek mintájára Bős számára is öntetnek egy példányt. A szobor 1996-ban készült el, és izgalmas körülmények között szállították át a határon: „A szárnya úgy volt, hogy a két hátsó ablakot le kellett húzni, és picikét kilógott.”²⁰ A szállítást előzetes egyeztetéssel szervezték meg, hogy a határátlépés zökkenőmentes legyen. A helyi szereplők közreműködése révén végül sikerült minden akadályt elhárítani. A járási hivatal kulturális bizottsága azonban nem adta meg a közterületi elhelyezés engedélyét, így a szobor évekig ideiglenes helyeken – a polgármester, majd a kultúrház vezetőjének irodájában – volt elhelyezve. Ünnepi alkalmakkor, például március 15-én vagy augusztus 20-án felállították a kultúrházban, majd visszakerült valamelyik irodába.

A millennium közeledtével, 2000-ben, amikor a magyar államiság ezeréves fennállását ünnepelték, az önkormányzat úgy döntött, hogy véglegesen felállítja az emlékművet. A turul a kultúrház mellett, a parkban kapott helyet. A költségek fedezését részben a vízierőmű támogatása segítette, amely építőanyaggal járult hozzá a megvalósításhoz. A beruházás közel 15 000 koronás költsége akkoriban jelentős kiadásnak számított. A szobor vasbeton talapzatra került, a beton obeliszken az 1848–49-es évszám szerepelt. A nyelvtörvény ellenére a talapzaton kizárólag magyar nyelvű felirat került elhelyezésre: „Állította a bósi önkormányzat a magyar államalapítás 1000. évfordulóján.” Az emlékmű a következő években a helyi magyar közösségi élet állandó helyszínévé vált. Az éves megemlékezéseket – március 15., június 4., augusztus 20. – rendszeresen itt tartották.²¹

A felavatás után a szobor politikai visszhangot is kiváltott. 2000. március 16-án, a felavatást követő napon, a *Slovenská Republika* folyóirat a bósi turulszobor és a budapesti parlament épületének összevágott képével jelentetett meg címdoldalán egy cikket, amely a bósi szoborállítást példaként használva a szlovákiai magyarlakta területeken szaporodó turulokat, mint pogány és irredenta szimbólumokat bírálta. Másnap, március 17-én a *Kisalföld* folyóiratban jelent meg egy „válaszcikk” „A szlovák nemzetet sérti a hősi turulmadár? Vihar az emlékműavatás körül” címmel. Az emlékműavatásról az írás a következőképpen tudósít:

„Az 1848-49-es szabadságharc évfordulóját emlékműavatással ünnepelte a csallóközi Bős. A kőoszlop a turulmadárral már korábban elkészült, Bős azonban nem kapott engedélyt felavatására. A mostani jeles évfordulón Bős együtt ünnepelt testvérközségeivel, Pázmándfalúval és a romániai, erdélyi Újmosnicával. [...] A szerdai bósi emlékoszlop avatásán és szentelésén Fenes Iván, Bős polgármestere mondott ünnepi beszédet, és Vámosi László méltatta a csallóközi testvértelepüléshez fűződő kapcsolatot. Azt kívánta hallgatóságának, hogy a három testvértelepülésen lévő turulmadár vegye szárnyai alá a Kárpát-medencében élő magyarokat. A pázmándfalui vendégküldöttségben a polgármesteren kívül ott volt dr. Horváth László alpolgármester, Eklícs Imre képviselő és dr. Mester Csaba fogorvos.”²²

19 Interjú Fenes Ivánnal, 2025.10.01. Készítette: Pajor Katalin.

20 Uo.

21 Interjú Eke Józseffel, 2024.06.20. Készítette: Pajor Katalin.

22 F.J. (2000): A szlovák nemzetet sérti a hősi turulmadár? Vihar az emlékműavatás körül. *Kisalföld* 2000. március 17., 3. p.

„Így látja a Slovenská Republika...” címmel ebben az eredeti cikk egy részletének magyar fordítását is olvashatjuk.²³ A sajtóvita jól érzékelteti, hogy a turulszobor nemcsak helyi, hanem országos politikai jelentőséget is kapott. A szimbolikus tartalom – a magyar történelem és identitás közösségi megjelenítése – egyes értelmezésekben nemzeti önkifejezésként, mások szemében provokációként hatott.

A kultúrház melletti tér fokozatosan a bósi magyarság emlékezeti központjává vált. 2020-ban, a poliklinika és a gyógyszertár építései az emlékművet azonban ideiglenesen el kellett távolítani. 2021-ben, nem messze az eredeti helyétől állították fel újra. A rekonstrukció során a turul új, esztétikusabb formát kapott: „Szép fa obeliszket kapott vas abronccsal, és a talapzat is gránit lett. Jobban látszik, a tér is szebb lett” – meséli a polgármester.²⁴ A korábbi feliratot a Kulturális Minisztérium eltávolíttatta, mivel a szabályozás szerint kétnyelvű feliratot kellett volna alkalmazni. A talapzatra végül egy díszes tábla került, amelyen középen a Szent Korona, két oldalt az „M” (1000) és „MM” (2000) évszámok láthatók. A felirat szöveget nem tartalmaz a célból, hogy – ahogya visszaemlékezés fogalmaz – „ne sértsünk vele semmit”.²⁵ Az 1848–49-es tábla a helyén maradt, mögötte, a poliklinika falán pedig az aradi vértanúk portréja kapott helyet. Azóta az október 6-i megemlékezéseket is itt tartják. A történet a közelmúltban újabb fejezettel bővült: 2024-ben feljelentés érkezett Fenes Iván polgármester ellen, amiért az emlékművet jelenlegi helyén felállíttatta. A vizsgálatot a Büntető törvénykönyv azon szakaszára hivatkozva rendelték el, amely az alapvető jogok és szabadságjogok elnyomását célzó mozgalmak támogatására vonatkozik.²⁶

6. Motivációk és interpretációk

A bósi turulszobor történetének elemzését a következő gondolatok mentén igyekszem elvégezni:

- először azokat a motivációkat igyekszem feltárni, amik ahhoz vezettek, hogy a turulszobor felállításra, majd használatba került;
- ezután három példán keresztül a többségi és kisebbségi közösség (illetve az ahhoz szorosan kapcsolódó magyarországi sajtó) interpretációs gyakorlatait igyekszem megragadni.

Az emlékmű létrejötte szorosan összefügg a magyar nemzeti szimbolika több évszázados hagyományával, valamint a határon túli magyar közösségek identitásörző törekvéseivel. A turul alakja a 19. század végétől a nemzeti egység, a honfoglalás és az államiság emlékezetének egyik legfontosabb szimbólumává vált. A 20. század folyamán – különösen Trianon után – pedig a veszteség, az összetartozás és a nemzeti önazonosság vizuális megtestesítője lett. Ennek a hagyománynak a továbbélését és megújítását szolgálta a vizsgált mű is, amelynek gondolata a rendszerváltást követő nemzeti újjáéledés közegében, a mil레centenáriumba (1996) készülve született meg. Az ehhez az évfordulóhoz kötődő „[...] kopjafák és emlékművek állításának célja nem csupán a történelmi évfordulóról való megemlékezés, hanem egyben a szülőföldhöz való jog,

23 Így látja a Slovenská Republika... *Kisalföld* 2000. március 17., 3. p.

24 Interjú Fenes Ivánnal, 2025.10.01. Készítette: Pajor Katalin.

25 Uo.

26 Kürthy Judit (2025): Feljelentették és kihallgatták Bős polgármesterét – magyar jelképek miatt került célkeresztbe. *Új Szó*, 2025. június 10, <https://ujsoz.com/regio/feljelentettek-bos-polgarmesteret-kihallgatasa-ota-nincsenek-tovabbi-fejlemenyek> [hozzáférés ideje: 2025. szeptember 30.]

valamint a Kárpát-medencei magyarsághoz való tartozás demonstrálása is volt”. (L. Juhász 2005, 146) A kezdeményezés mögött ebben az esetben is egyszerre állt a történelmi múlt iránti tisztelet, a magyarságtudat közösségi kifejezése, valamint a kisebbségi létből fakadó önmegerősítés igénye.

Az emlékmű megálmodói a turulban nemcsak egy ősi jelképet láttak, hanem egy olyan emlékművet, amely kifejezheti a helyi magyar közösség történelmi és kulturális gyökereit is. Ahogyan az egyik visszaemlékezés fogalmaz:

„Hát azért túl sok ilyen szobor nem volt Bősön annakidején. És azért mégiscsak nyomot hagyjunk magunk után, tehát az identitásunkat jelképezi ez is, és ugye én próbáltam azóta több köztéri alkotást is, amiket el is helyeztünk, de ez a turul számunkra nagyon fontos, azt jelenti, hogy itt itthon vagyunk, és azt jelenti, hogy ide tartozunk, meg összetartozunk.”²⁷

A szobor felállítása tehát a helyi magyar közösség térbeli önreprezentációjának aktusa volt: annak kifejezése, hogy a bősiek saját kultúrájuk és múltjuk szerves részének tekintik a települést. A polgármester által megfogalmazott gondolat – *„otthon érezzük magunkat ettől is, hogy ott van ez a turul, és ugye, szimbolizálja mindazt, ami számunkra fontos”*²⁸ – jól érzékelteti, hogy az alkotás a „helyhez tartozás” érzését is megerősítette, a lokális identitás köbe vésett jelképévé vált.

A turulszobor felállítása ugyanakkor nemzeti szimbolikus üzenetet is hordozott. Az alkotás középpontba állította a magyar történelem kulcsfontosságú fordulópontjait – a honfoglalást, az államalapítást és az 1848–49-es forradalmat –, ezzel a magyar történelmi emlékezet folytonosságát is kifejezve. Az *„mlékezni... , akinek nincs múltja, annak jelenje van, lehet, de jövője biztosan nincs”*²⁹ – fogalmaz Eke József, a helyi kultúrház vezetője. A szobor tehát nem csupán díszítőelem, hanem a közösségi emlékezés eszköze, amely a magyar nemzeti ünnepek – március 15., június 4., augusztus 20., október 6. – alkalmával központi helyszínként szolgál. Az alkotás közösségformáló szerepét az interjúk is kiemelik: *„Azt hiszem, hogy dísze ez a városnak, és az a hely, ahol nemzeti ünnepekkor találkozunk.”*³⁰ Az ünnepségek rendre összefogták a település különböző szervezeteit – cserkészeket, iskolásokat, a Csemadokot és az önkormányzat képviselőit –, így a szobor köré fokozatosan rituális közösségi tér szerveződött.

A motivációk között fontos helyet foglal el a testvértelepülési kapcsolatok megerősítése is. A bősi turul egyfajta hármasszimbolikus kapcsolatot teremtett Pázmándfaluvál és Újmosnicával. A 2000-es avatáskor elhangzott beszédek is hangsúlyozták e közös szándékot: Vámosi László, Pázmándfalú polgármestere például *„azt kívánta hallgatóságának, hogy a három testvértelepülésen lévő turulmadár vegye szárnyai alá a Kárpát-medencében élő magyarokat.”*³¹ Ez a motívum a turul hagyományos jelentését – a védelem, a vezetés, a nemzeti összetartozás jelképe – új közösségi értelmezéssel ruházta fel, kifejezve a határon túli és határon belüli magyar közösségek közötti szimbolikus egységet. Ugyanakkor érdemi különbség figyelhető meg a három település turulemlékművei között. Míg Pázmándfalun és Újmosnicán a turulok világháborús emlékmű-

27 Interjú Fenes Ivánnal, 2025.10.01. Készítette: Pajor Katalin.

28 Uo.

29 Interjú Eke Józseffel, 2024.06.20. Készítette: Pajor Katalin.

30 Interjú Fenes Ivánnal, 2025.10.01. Készítette: Pajor Katalin.

31 F.J. (2000): A szlovák nemzetet sérti a hősi turulmadár? Vihar az emlékműavatás körül. *Kisalföld* 2000. március 17. 3. p.

vek részét képezik, azaz a háborús hősök és a nemzeti áldozatvállalás emlékére állított kompozíciókhoz kapcsolódnak, addig a bósi szobor kifejezetten a millecentenáriumhoz, az 1848–49-es szabadságharchoz és a magyar államiság ezeréves fennállásához kötődik. Ennek következtében a bósi turul nem a gyász, hanem sokkal inkább a történeti folytonosság és az önazonosság megerősítésének szimbóluma.

A bósi turul felállításának igénye tehát nem pusztán esztétikai vagy emlékezeti szándékból fakadt, hanem mélyebb társadalmi és identitáspolitikai motivációkból. Többszintű jelentésrendszerrel bír: egyszerre nemzeti és helyi, történeti és aktuális, emlékezeti és identitásképző szimbólum. Az egyik interjúban megfogalmazott gondolat – „Pontosan ezek a szobrok, a köztéri szobrok is arra vannak hivatva, hogy jelezzék azt, hogy igenis mi magyarok vagyunk, hogy igenis mi bölcsületbe tartunk, bölcsbe tartunk azokat a hagyományokat, azokat az értékeket, amik őt teremtettek nekünk.”³² – a szobor egyik legfontosabb funkcióját emeli ki: a történelmi tudat megerősítését és az önazonosság kulturális kifejezését.

Biró A. Zoltán és Bodó Julianna munkájukban a szimbolikus térfoglalás eljárásait, cselekvéssorát három ritualizált komponens köré helyezik el, melyekhez különböző funkciók társulnak. A kialakítás, létrehozás során a kiválasztott helyet a közösség megjelöli, rögzíti. A működtetés, fenntartás során kanonizálódik a közösség viszonya az adott helyhez. Az interpretációs műveletek során pedig a ritualizált cselekvéssor legitimizálására, létezésének bebiztosítására, esetenként túlbiztosítására kerül sor. (Biró–Bodó 1993, 22) A szimbolikus térfoglalás aktusa nem szükségszerűen konfliktus-generáló mozzanat. Ám amikor több közösség igyekszik ugyanazt a teret saját értelmezési horizontjába vonni, akkor az interpretációs síkban kettős jelentésrendszer alakul ki. (Biró–Bodó 1993, 34) Ebben az esetben „az interpretációs mozzanatok egy része megmarad a harmadik fázis (legitimáló cselekvések) keretei között, másik része viszont jóval túllép ezen a kereten, és a rítussorozat egészének definiálására, illetve újradefiniálására törekszik. (Biró–Bodó 1993, 35) A tér kisajátításának eljárásai közül a „vetélkedő párhuzamosság” például az egyik létező térfoglalási gyakorlatot igyekszik negligálni, saját gyakorlatával rátelepedve arra. (Biró–Bodó 1993, 32–33) Ez a rátelepedés lehet tényleges (pl. zászlók vagy egyéb szimbólumok, további szobrok felállítása), de végbe-mehet az interpretáció szintjén is. Az újmósnicai turulszobor esetében ez a folyamat a román és a magyar diskurzusban különösen jól megfigyelhető: míg a román diskurzus a helyet nemzeti integrációs narratívába illeszti, addig a magyar sajtó a kisebbségi magyar identitás megerősítésének médiumaként kezeli.

A *Renașterea Bănățeană* 1999-es cikke („Cinstirea eroilor neamului – A nemzet hőseinek tisztelete”)³³ a turult kárpáti sasként („vultur carpatin”) jelöli meg. Ez a terminológiai csere nem pusztán nyelvi botlás, hanem tudatos jelentésátalakítás, amely során a magyar nemzeti szimbólumot a román nemzeti heraldika központi alakja (a román címer fő motívuma) váltja fel. Ezzel párhuzamosan a szövegben az elesett katonák etnikai hovatartozását (román, magyar, szerb) figyelmen kívül hagyva a „román földek egyesítéséért” folytatott harc narratívája kerül előtérbe. A magyar hősök emlékművét így a román sajtó az állami nemzeti emlékezetbe integrálja, az eredeti etnikai kötődés elmosásával. Ez a fajta újraértelmezés jól illusztrálja a tér új jelentéssel való „beburkolását”, amikor az új narratíva kizárja a korábbi értelmezést. A *Desculță prin Timișoara*

32 Interjú Eke Józseffel, 2024.06.20. Készítette: Pajor Katalin.

33 P.N.D. (1999): Moșnița Nouă. Cinstirea eroilor neamului (1914–1919). *Renașterea Bănățeană* 11 (2898), (august 1999), 5. p.

2012-es és 2020-as írásai³⁴ már esztétizált, depolitizált megközelítést képviselnek. Ezek az írások a nemzeti szimbolika helyett a kulturális örökség diskurzusába helyezik a szobrot, ezzel semlegesítve annak magyar identitásjellegét. Ez a „deetnicizáló” stratégia – ahogyan Hushegyi Gábor (v.ö. Hushegyi 2008) nevezi – a posztszocialista kultúrpolitika jellemző eszköze, amelynek célja a politikailag érzékeny szimbólumok esztétikai tárgyként való kezelése, ezáltal azok „ártalmatlanná” tétele.

A magyar nyelvű sajtó, például a *Temesvári Heti Új Szó*³⁵ és a *Romániai Magyar Új Szó*³⁶ cikkei ezzel szemben a turulszobrot a közösségi önazonosság és a megmaradás szimbólumaként kezelik. A beszámolók a leverés és a helyreállítás ismétlődő ciklusait nem csupán eseményként, hanem rituális cselekvéssorként ábrázolják. Az emlékmű megrongálása a közösség elleni támadás, míg az újraállítás a közösségi újjászülés aktusa. Pataki Zoltán írása a helyreállítást az erkölcsi kötelesség teljesítésének példjaként mutatja be: a vezető „betartja a szavát”, és ezzel helyreállítja nemcsak a szobrot, hanem a közösség önbecsülését is. Graur János cikke viszont a veszteség és a „szárnyaszegett madár” toposzát erősíti: a turul ledöntése a magyarság szimbolikus térsztésének allegóriája. Ez az értelmezés megfelel annak, amit Bodó Julianna a „rituális térfenntartás” mechanizmusaként ír le: „a helyreállítás nem pusztán fizikai cselekvés, hanem az identitás megújításának, a kollektív emlékezet fenntartásának performatív aktusa” (Biró–Bodó 1993, 65–67). A magyar sajtó ezzel a retorikával újra és újra megerősíti a közösségi jelenlétet az adott térben, a turul pedig ennek, az identitás megtartásában szerepet játszó rituálénak a központi alakjává válik.

Az interpretációs sík kettősségét nem csupán a térkijelölési eljárásokban ragadhatjuk meg. Ebben a „mezőben több áttétel is történik, amíg a cselekvéssor elnyeri új dimenzióit. Ezek az áttételek tulajdonképpen pragmatikai fogások, amelyek a cselekvéssor egészével operálnak”. (Biró–Bodó 1993, 35) Ilyen pragmatikai fogások például a túldimenzionálás, az általánossal való helyettesítés, a definíciós mozzanatok halmazása és az interpretációk etikai, érzelmi tartalmakkal való feltöltése. Gyakori még, hogy az interpretációs gyakorlat a konstrukcióhoz rendel két alapvető tulajdonságot: a sérthetetlenséget és az etnikai tisztaságot. Ezek a fogások és gyakorlatok teszik lehetővé, hogy a térhasználat új dimenziót nyerjen. (Biró–Bodó 1993, 35–36) A bösi turulszobor esetében e pragmatikai eszközök szinte mindegyike kimutatható, ám a magyar, illetve a szlovák nyelvű nyilvánosság ellentétes diskurzusaiban ezek különböző funkciókat töltenek be: míg az egyik oldalon önmegegerősítésként működnek, a másikon delegitimáló funkciójuk van.

A magyar nyelvű források a szobrot elsősorban a közösségi identitás és a nemzeti folytonosság megtestesítőjeként mutatják be. Ezek szerint a turul nem csupán díszítőelem, hanem az otthonosság és az összetartozás térbeli jele. A készített interjúkból idézett korábbi részeket is jól tükrözik azt, amit Biró és Bodó etikai-érzelmi töltésnek nevez: az „*itthon lenni*”, „*összetartozás*”, „*idetartozás*” fogalmi jelennek meg bennük. Ez a retorika nem csupán az egyén adott helyhez való kapcsolatát, hanem a közösség

34 Iluminat artistic pentru monumentul din Moșnița Nouă! *Descultă prin Timișoara*, <https://descultaprintimisoara.ro/iluminat-artistic-pentru-monumentul-din-mosnita-noua/> (2025. szeptember 30.); Eroii de pe monumentul din Moșnița Nouă ar merita mai mult respect! *Descultă prin Timișoara*, 2020. január 24., <https://descultaprintimisoara.ro/monument-mosnita-noua/> (2025. szeptember 30.)

35 Graur János (1999): Újmosnicán újra földre szállt a turul-madár. *Temesvári Heti Új Szó*, 1999. október 1., 12. p.

36 Pataki Zoltán: Helyére került a turulmadár. *Romániai Magyar Szó*, 2001. április 5. 12. p.

térbeli és történeti legitimitását is megerősíti. A múltra való visszatekintés pedig morális parancsként jelenik meg. A lineáris időfelfogás itt teleologikus narratívává alakul: a múlt ismerete a jövő erkölcsi feltétele.

A *Kisalföld* tudósítása szerint a bősi avatás egyben testvértelepülési gesztus is volt: „[Vámosi László] azt kívánta hallgatóságának, hogy a három testvértelepülésen lévő turulmadár vegye szárnyai alá a Kárpát-medencében élő magyarokat.”³⁷ Itt a lokális esemény a regionális és nemzeti dimenzióba került áthelyezésre – ez az általánossal való helyettesítés klasszikus példája. (Biró–Bodó 1993, 34) A bősi szobor ezáltal nem pusztán a város emléke, hanem a Kárpát-medencei magyarság metaforája lett. Az egyik interjúalany kijelentése, miszerint „itt mindig Magyar Királyság volt, itt mindig magyarok éltek”,³⁸ a tér birtoklásának történeti narratíváját építi, a „hely” és a „nemzet” fogalmát mossa egybe. E fogások révén a lokális tér nemzetiként jelenik meg, amelyet a múlt és a hagyomány legitimál.

A *Slovenská Republika* 2000. március 16-i cikke ezzel szemben a bősi szoboravatást negatív morális–politikai keretbe helyezi. A cikk egy részletét a következőkben az elemzés érthetősége kedvéért közlöm.

„[...] Annak ellenére, hogy a keresztény templomok körül felállított pogány turulmadarak körüli botrány elcsendesült, még nem jelenti azt, hogy egyes provokatőrök letettek volna építési szándékukról. Ennek bizonyítéka, hogy tegnap Bősen a katolikus templom közelében felavattak egy újabb turulszobrot az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc 152. évfordulóján, Magyarország nemzeti ünnepén. [...]

A magyarok kormánytagok jelenlétében ünnepelhetik a haditengerészet nélküli elmentengernagyot, a fasiszta és nacionalista Horthyt, és ez a tény Európában senkit sem botránkoztat meg. A dél-szlovákiai magyarok már évek óta turulemlékműveket állítanak. Meghatározatlan mondabeli madarakat, amelyek a honfoglalás bálványává váltak. Másként megfogalmazva, ez az Ázsiából érkező nomád törzsek gyilkos betöréseinek pogány szimbóluma. A turulemlékművek nemcsak sértik a szlovák nemzetet, hanem a gyilkos erőszak szimbólumai is, amelyet nehéz a demokráciával és emberi jogokkal együtt említeni. Ez végső soron annak a kereszténységnek is a megvetése, amely már a nomád törzsek betörésekor is létezett, és az európai kulturális értékeknek hordozója.

Dzurinda és a kormány pedig hallgat. Úgy tesznek, mintha semmiről nem tudnának, de az újabb turul már áll. A zsolnai emléktáblát [Jozef Tisóét – a szerk.] viszont nem avatták fel. Azért nem, mert meghátrált az erőszakos fenyegetések és brutalitások elől, azért nem, mert ideológiai nyomás és zsarolás áldozata lett. Ezek egyértelmű tények, megvilágítják azt a valóságot is, hogy a Szlovák Köztársaság egyes polgárai miért tekintik a Szlovák Köztársaság és a Vatikán közti szerződést a magyar püspökért (szlovákiai magyar püspökért) folyó játszmának. Nem olyan püspökért folytatott játék ez, aki tud magyarul, hiszen ilyenekből több is van, hanem etnikai magyar püspökért folytatott játék.³⁹

37 F.J. (2000): A szlovák nemzetet sérti a hősi turulmadár? Vihar az emlékműavatás körül. *Kisalföld* 2000. március 17., 3. p.

38 Interjú Eke Józseffel, 2024.06.20. Készítette: Pajor Katalin.

39 A cikk itt a 90-es évek végi egyházpolitikai és nemzetiségi vitára utal Szlovákiában: 1993 után Szlovákiában újra kellett rendezni az állam és az egyház kapcsolatát. A Szlovák Köztársaság és a Vatikán között 2000-ben kötött konkordátum (államközi szerződés) célja az volt, hogy szabályozza az egyházak jogait, a vallásoktatást, az egyházi kinevezések és az állami elismerés viszonyát stb. Ebben az időszakban azonban a szlovákiai magyar katolikusok (kb. 400–500 ezer hívő) képviselet nélkül érezték

Egyértelmű tehát, hogy inkább a magyarságról, mint a kereszténységről van szó, ugyanúgy, mint a Szent Cirill és Metód emlékmű ügyében. Ez a turul csodálói között azért elutasított, mert éppen Szent Cirill és Metód a bizonyíték arra, hogy amikor Bugár, Duray és Csáky honfoglaló elődei, úgy, mint nomád barbárok idejöttek, ez a terület már olyan nemzet hazája volt, mely szervezett államformában élt, európai kultúrát épített, gabonát termelt és keresztény nemzet volt, amely abban az időben már saját anyanyelvén hallgatta a szentmiséket (köszönhetően Szent Cirillnek és Metódnak). Ezen valóság nélkül nem létezhett volna Szent István sem, akit a magyarok máig tisztelnek. A magyarul beszélő híveknek is tudatosítaniuk kell, hogy a pogány turulokat, aranyborjút fogják-e imádni, vagy valóban keresztények, és elutasítják a pogány vallási jelképeket, nemzetiségtől és nacionalizmustól függetlenül.

*Az igazság az, hogy az úgynevezett magyar kártyát most a szlovákiai magyar képviselők húzták elő.*⁴⁰

A cikk nyelvi-strukturális eljárásai szinte tankönyvi példái annak, amit Biró és Bodó túldimenzionálásnak, az általánossal való helyettesítésnek, a definíciós mozzanatok halmozásának és az interpretációk etikai, érzelmi tartalmakkal való feltöltésének nevez. A cikk például az eseményt „a keresztény templomok körül felállított pogány turulmadarak körüli botrány” részeként azonosítja, ezzel az egyedit országos szintűvé dimenzióvalva. A turult pogánynak, a „gyilkos erőszak szimbólumának” titulálja, szembeállítva a kereszténységgel, és annak értékeivel. A különböző történeti hivatkozások – Horthy, illetve Cirill és Metód – is olyan értelmezési mezőt építenek, amelyben a magyar szimbolikus térfoglalási gyakorlat szembekerül a civilizált, keresztény Európával. A szöveg az emlékműállítás közösségi aktusát, az emlékezést számos negatív jelentésű kategóriával látja el: „pogány”, „nomád”, „barbár”, „antidemokratikus.” Az interpretáció ezzel nem csupán túldimenzionál, de a jelképhez erkölcsi és civilizációs kategóriákat is rendel, a szoborállítás folyamatát nemzeti önreprezentációból etikai problémává alakítva. A pragmatikai eszközök segítségével a heterogén motívumokból egyetlen ellennarratívát áll össze, amely a magyar jelképhasználatot ideológiai fenyegetésként mutatja be. A keresztény-pogány oppozíció, az „Ázsiából jött barbárok” toposza pedig a térképzés dichotómiáját teremti meg – „mi” és „ők”, „keresztény” és „nomád” ellentétek mentén.

A két nyilvános beszédmód tehát azonos eszköztárat használ – csakhogy ellentétes értéktartalommal. A magyar oldalon a túldimenzionálás az emlékműállítás aktusának megerősítését szolgálja, a szlovák oldalon ugyanez a veszély és a(z etnikai) fenyegetettség narratíváját erősíti. A magyar diskurzusban az érzelmi-etikai tartalommal való telítés a lojalitás és az otthonosság kifejezése céljából kerül bevetésre, míg a szlovák értelmezésben az erkölcsi elutasítás eszköze. Az emlékműállítás és akörüli értelmezések oda-visszahatása jól megragadható ebben a példában. A résztvevők olyan ellennarratívákat hoznak létre, olyan új értelmezési kereteket szabnak ugyanannak a jelenségnek, amely a szembenálló fél által kínált kereteket átfordítja, megkérdőjelezi. Fenes Iván visszaemlékezése például pontosan érzékelteti az ellennarratíva logikáját:

magukat a püspöki karban, mivel nem volt magyar nemzetiségű püspök Szlovákiában. A magyar katolikus értelmiség úgy látta, hogy a Szlovákia és a Vatikán között kötött szerződés körüli tárgyalások „tétje” lesz az is, hogy lesz-e végre magyar püspök, míg a szlovák fél ezt nem nemzetiségi kérdés-ként, hanem tisztán egyházszerkezeti kérdésként igyekezett kezelni. A szlovák sajtóban és közéletben sokan aggodalommal figyelték, hogy a magyar közösség püspöki képviseletet akar, egyes szlovák nacionalista körök „etnikai igényként” értelmezték a törekvést, ami szerintük veszélyeztette volna az egyház egységét. Részletesebben ld. Herdics–Zsidó 2004, 392–393.

40 Így látja a Slovenská Republika... *Kisalföld* 2000. március 17., 3. p.

„A lakosság részéről nyilvánvaló, hogy pozitív [volt a visszajelzés], de emlékszem rá, hogy a valamelyik szlovák újság címdalán volt a turul, és jó nagy, kinagyítva, és mögötte az országház volt, mármint a budapesti, és akkor ott írtak rólunk, hogy Dél-Szlovákiában szaporodnak a turulmadarak, meg hogy irredenták vagyunk.” [...] Kaptunk miatta ilyet, de hát az annál nagyobb dicsőség. A visszhangja, nyilvánvalóan magyar körökben jó volt. Dehát az abban az időben ugye, mečiar-i időszak, satöbbi, éppen akkor nem volt olyan, tehát írtak azért, cikkeztek rólunk.”⁴¹

A negatív címkézés (irredenta, pogány stb.) a polgármester narratívájában a közösségi büszkeség („annál nagyobb dicsőség”) eszközévé válik.

A cikkben felfedezhetjük a folytonosságot azzal a diskurzussal, amely a rendszer-váltást követő, és főleg az 1996-os millicentenáriumhoz kötődő gyarapodó emlékműállítási tendenciára, a nacionalista állami hatalom és az azt kiszolgáló sajtóorgánumok által adott választ jellemezte, főként a magyar államiság jelképeire fektetve a hangsúlyt. Legtöbb esetben ezeket ugyan a helyi szlovák lakosok kezdeményezték, de szinte kivétel nélkül a nacionalista politika és sajtó nyomására. (L. Juhász 2005, 146) Fontos példája ennek a típusú, kívülről jövő támadásnak az a kopjafa alakú emlékmű, amely a turulszobor „helyett” (mellett), 1996-ban került Bősön felállításra. A kopjafát elsősorban a millicentenárium, másodsorban a helyi Csemadok működésének emlékére készítették és állították fel. A járási hivatal 1997-ben az emlékművet lebontásra ítélte azzal az indokkal, hogy az „közösségi érdekeket sért, irredentizmust szít és gátlón hat a szlovák-magyar együttélésre.”⁴² A lebontásra végül nem került sor. Az akkori támadásokhoz hasonló narratívát fedezhetünk fel a 2025-ös, a turulszobor elleni feljelentéssel kapcsolatban is.

2024 tavaszán a Szlovákiai Értelmiségiek Egyesülete (Združenie Slovenskej Inteligencie – ZSI) feljelentést tett Fenes Iván, Bős polgármestere ellen. A beadvány három esetet kifogásolt:

- az Egészségügyi Központ homlokzatán, az 1848–49-es szabadságharc mártírjait ábrázoló emléktábla elhelyezését,
- a mellette álló turulmadaras emlékoszlop felállítását,
- és a polgármester 2023. június 4-én, a trianoni békeszerződés évfordulóján elmondott beszédét.

Az egyesület szerint ezek a cselekedetek „a Szlovák Köztársaság szuverenitását veszélyeztetik” és megfélemlíthetők a Büntető törvénykönyv Az alapvető emberi és szabadságjogok elnyomását célzó mozgalom támogatásának népszerűsítésére vonatkozó passzusának. A rendőrségi idézés három pontban jelölte meg a lehetséges bűncselekményt. Fenes Ivánt Nagyszombatban 2025 augusztusában hallgatták ki az ügy(ek)ről. A polgármester elmondása szerint „tiszteletteljesen bántak vele”, a kihallgatás során azonban olyan kérdések is elhangzottak, mint hogy „akarja-e, hogy a magyarok által lakott régió elszakadjon Szlovákiától”. A polgármester válasza egyértelmű volt: „Elmondtam, hogy nem. [...] a turulmadár egy mitológiai élőlény, a 13 tábornok pedig, akiket kivégeztek, a szabadságért haltak meg.” A rendőrségi jegyzőkönyvet az ügyészséghez továbbították; az eljárás egyelőre nyitott maradt. Az eset óta újabb kihallgatásra nem

41 Interjú Fenes Ivánnal, 2025.10.01. Készítette: Pajor Katalin.

42 Mészáros Károly: Lebontják a bői emlékművet? *Csallóköz* 1997/8, 1. p.

került sor.⁴³ A Szlovákiai Értelmiségiek Egyesülete ugyanakkor több hasonló feljelentést is tett más dél-szlovákiai magyar polgármester ellen, ami az ügyet egyértelműen a nemzetiségi térszabályozás kontextusába helyezi.⁴⁴

Az eset ismét jó példa arra, miként működnek a szimbolikus térfoglalás pragmatikai stratégiái a szlovákiai magyar közösség és a többségi társadalom kommunikációs mezőiben. A magyar nyelvű sajtó – mindennekelőtt az *Új Szó* – a történetet a józan belátás és az erkölcsi méltóság narratívájába illesztette.⁴⁵ A túldimenzionálás itt az erkölcsi univerzalizálás irányába mutat: a helyi cselekvéssorozat, központban a szobor áthelyezésével a szabadságért folytatott küzdelem és az emberi méltóság metaforájává vált. Fenes Iván megszólalásaiban a turul nem politikai, hanem erkölcsi jelkép, „a mi szimbólumunk”, amely a hősiesség helytállást jelképez. A polgármester az aradi vértanúkra hivatkozva hangsúlyozta, hogy „csak ketten voltak magyar nemzetiségűek, a többiek voltak ezek is, azok is, mégis tudták, hogy haza csak egy van”.⁴⁶ A szlovák sajtó, különösen a *Slovenské národné noviny* viszont éppen ellenkező irányban alkalmazza a túldimenzionálás stratégiáját:⁴⁷ a lokális gesztust az állami szuverenitást veszélyeztető cselekedetként értelmezi. A címben megjelenő kifejezés – „irredentista kijelentések a polgármestertől” – előrevetíti a narratív keretet, amelyben a turul az „államellenes ideológia” szimbólumává válik. Amíg a magyar diskurzus tehát a szobrot az emlékezés morális aktusaként, addig a szlovák a politikai fenyegetés jeleként értelmezi.

Az általánossal való helyettesítés gyakorlata is mindkét diskurzusban felismerhető, de ezek ellentétes célt szolgálnak. A magyar sajtóban a szobor áthelyezése túlmutat a fizikai hely megváltoztatásán, sokkal inkább az „emlékezéshez való jog” univerzális értékét jeleníti meg. Az *Új Szó* Fenes Ivánt az erkölcsi józanság és mértéktartás képviselőjeként mutatja be, aki nem politikai indulatból, hanem a közös múlt megbecsülésének szándékával cselekszik. Ezzel szemben a szlovák narratíva az általánosítást az ellenkező irányban hajtja végre: a bösi eseményt a „magyar revizionizmus” megnyilvánulásaként mutatja be, a helyi kontextust nemzeti biztonsági kockázattá nagyítja.

43 Kürthy Judit (2025): Feljelentették és kihallgatták Bős polgármesterét – magyar jelképek miatt került célkeresztbe. *Új Szó* 2025. június 10. <https://ujso.com/regio/feljelentettek-bos-polgarmesteret-kihallgatasa-ota-nincsenek-tovabbi-fejlemenyek> [hozzáférés ideje: 2025. szeptember 30.]

44 A Szlovákiai Értelmiségiek Egyesülete (Združenie Slovenskej Inteligencie, ZSI) 1990-ben alakult. A '90-es éveket követő aktív tevékenységük után az egyesület visszavonult, ám a 2010-es évek végén újra aktivizálódott. Tevékenységét a Matica slovenská környezetében végzi. A szervezet célja „a szlovák nemzeti értékek és államiság védelme”, de tevékenysége gyakran a dél-szlovákiai magyar közösségek monitorozására és feljelentések előkészítésére irányul. A 2023-as, 244 oldalas jelentésük „a magyar irredentizmus növekedéséről” a magyar nyelvű oktatást, a kétnyelvű feliratokat, a magyar kulturális eseményeket és gazdasági hálózatokat a „szlovák állam gyengítésének” bizonyítékként értelmezi. A bizottság vezetője Margaréta Vyšná, több tagja korábbi SNS-politikus, de 2024-ben Ivan Hazucha, a Smer képviselője is tagként szerepelt benne. A ZSI tevékenységét a szlovák és szlovákiai magyar sajtóban is gyakran „szélsőséges nacionalista civil kezdeményezésként” jellemzik. Tokár Géza: Minden borkorban magyar irredentát lát a Szlovák Értelmiségiek Egyesülete. *Új Szó* 2025. június 18. <https://ujso.com/kozelet/minden-borkorban-magyar-irredentat-latnak-a-szlovak-ertelmisegiek> [hozzáférés ideje: 2025. november 02.]

45 Ld. pl. Kürthy Judit (2025): Feljelentették és kihallgatták Bős polgármesterét – magyar jelképek miatt került célkeresztbe. *Új Szó* 2025. június 10. <https://ujso.com/regio/feljelentettek-bos-polgarmesteret-kihallgatasa-ota-nincsenek-tovabbi-fejlemenyek> [hozzáférés ideje: 2025. szeptember 30.]

46 Interjú Fenes Ivánnal, 2025.10.01. Készítette: Pajor Katalin.

47 Ld. pl. Gunčaga, Ľudovít (2025): Irredentistické výroky primátora Gabčíkova vyšetrujú policajné orgány. *Slovenské národné noviny* 2025. augusztus 6. <https://snn.sk/irredentisticke-vyroky-primatora-gabcikova-vysetruju-policajne-organy/> [hozzáférés ideje: 2025. november 2.]

A szobor egy elképzelt hálózat megfelelőjévé válik, aminek a tevékenysége a cikk szerint a szlovák államiság aláásására irányul. Ezzel ennek a lokális esetnek az egyedisége egy kollektív magyar „viselkedésminta” szintjére emelkedik.

A definíciós mozzanatok halmozása a szlovák diskurzusban különösen látványosan működik. A *Slovenské národné noviny* a turult „*sosem létezett mitikus madárként*”, „*a horthysta terror jelképeként*” és „*államellenes pogány szimbólumként*” definiálja. Ezzel egy olyan jelentéshálót hoz létre, amelyben a madár a szlovák nemzeti identitás ellenpólusát jelenti. A cikkhez választott kép – a polgármester háttérben a történelmi Magyarország térképével – vizuálisan is megerősíti a vád narratíváját: a kép és a szöveg együtt teremti meg a „revizionizmus topográfiáját”. Az *Új Szó* ezzel szemben neutráls, dokumentarista képeket használ: a 2023. március 15-i megemlékezésről készült felvételeket közöl. Ezek sokkal inkább a normalitás, a méltóságteljes megemlékezés vizuális képviselői, ellentétben a szlovák lap drámai és demonizáló ábrázolásával.

A diskurzusban megragadhatjuk az érzelmi-etikai telítés jelenségét is. Az *Új Szó* a méltóság, az önazonosság és a békés büszkeség hangját közvetíti. Ez a tónus megragadható a polgármesterrel készült interjúban is, melyben így fogalmaz: „*Senkit nem bántottunk, nem sértettünk vele, nem is akarunk, büszkék vagyunk rá, örülünk, hogy ez a turul ott van, mégiscsak a mi szimbólumunk, örömmel látjuk, és ha arra járunk, akkor is örülök neki, nem csak én, hanem a többiek is.*”⁴⁸ A moralizáló nyelvezet itt a közösségi önvédelem eszköze, amelynek segítségével a turul nem etnikai, hanem kulturális jelképként kerül elélnk. A szlovák értelmezés ezzel szemben ezt a módszert a megbélyegzésre használja: a cikk szerint a polgármester „*erkölcsileg és jogilag diszkvalifikálta magát*”, a turul pedig „*a beteg nemzeti mítosz*” kifejeződése. A két sajtónyelv így nem pusztán véleménykülönbséget, hanem eltérő értelmezési logikát jelenít meg: a magyar narratíva a morális öngazolás, a szlovák a normatív elutasítás felől írja újra ugyanazt a cselekvéssort, mindkettő a saját közössége számára konstruálva újra a tér szimbolikus jelentését.

E tanulmány keretein belül nincs lehetőség ennek részletesebb kifejtésére, ennek ellenére fontos megemlíteni, hogy a szimbolikus tér a rituális gyakorlaton keresztül válik élővé: a március 15-i, augusztus 20-i, június 4-i és október 6-i megemlékezések révén a szobor ismétlődő közösségi cselekvések színhelyévé válik. L. Juhász Ilona szerint a határon túli magyar emlékművek „az ismétlődő rituális gyakorlatok révén tartja fenn a jelentést”, és azok használata a közösségi identitás megújításának aktusa is egyben. (L. Juhász 2010, 86–88) A bósi turul ennek megfelelően nem csupán egy történeti eseményre emlékeztet, hanem a közösségi összetartozás performatív megerősítésének tere is: minden alkalommal, amikor a közösség az emlékmű köré gyűlik, újraértelmezi saját helyét a múlt és jelen viszonyában. A megemlékezések ismétlődése rituálisan megerősíti a szimbolikus tér tulajdonjogát is – a részvétel cselekedete egyben a „hely birtokbavételének” ismételt gesztusa. Így a turul körüli tér a kollektív emlékezet élő médiumává válik, amelyben a nemzeti szimbólum a mindennapi identitásgyakorlat részét képezi.

48 Interjú Fenes Ivánnal, 2025.10.01. Készítette: Pajor Katalin.

7. Konklúzió, összefoglalás

A tanulmány a bósi turulszobor történetét, jelentésrétegeit és interpretációs gyakorlatait vizsgálta, a helyi emlékezet, az identitás és a szimbolikus térhasználat összefüggésében. Célja annak feltárása volt, hogy milyen társadalmi, kulturális és politikai környezetben merült fel és valósult meg a szoborállítás igénye, miként alakult a szobor sorsa az elmúlt évtizedekben, és hogyan került értelmezésre különböző közösségi kontextusokban – a helyi magyar lakosság, magyarországi, valamint a szlovák és a szlovákiai magyar nyilvánosság részéről. A kutatás történeti áttekintéssel, motivációs és pragmatikai elemzéssel, valamint egy 2024-es feljelentés sajtódiskurzusának összevetésével tárta fel a turulszobor jelentésének folyamatos átalakulását.

A tanulmány első része történeti és kontextuális áttekintést adott. Ez a rész feltárta, hogy a bósi turulszobor keletkezése az 1990-es évek közéleti és identitáspolitikai folyamataiba ágyazódott: a rendszerváltás utáni, újraalakuló közösségi önkép, a millicentenárium és a magyar államiság ezredik évfordulójának ünnepi keretei között született meg. A szobor felállítását akadályozó 1990-es évekbeli politikai környezet, majd a 2000-es avatás, végül a 2021-es áthelyezés és újraavatás mind azt mutatják, hogy a szobor története maga is tükrözi a helyi magyar közösség és a többségi társadalom viszonyát. A művelődési ház melletti park – mint a városi központ szimbolikus tere – a közösségi megemlékezések helyszínévé vált, ahol a nemzeti ünnepek rituálisan újratерemtik a közösség identitását. Ezek a „jelképes idők” és a „jelképes hely” együtt teremtik meg a turulszobor élő funkcióját, amely nem pusztán kőbe vésett múlt, hanem folyamatosan újraírt, tárgyiasult diskurzus.

A tanulmány második része a motivációkat és a szimbolikus jelentéseket elemezte. A szoborállításban és annak értelmezéseiben a lokális, regionális és nemzeti identitásrétegek egyszerre jelentek meg. A millicentenárium, az államalapítás ezredik évfordulója, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc emlékezete, valamint a trianoni békediktátum százéves évfordulója mind olyan történeti referenciák, amelyek a magyarság folytonosságát, egységét és megmaradását hangsúlyozzák. A testvértelepülési kapcsolatok – Pázmándfalu és Újmosznica turulszobrai – a térben is összekötötték a magyar emlékezeti közösséget, noha funkciójukban eltértek: míg a pázmándfalui és újmosznicai szobrok világháborús emlékművek, addig a bósi a magyar államiság és szabadságharc szimbolikus reprezentációja. A bósi turul így a magyar kulturális emlékezet több szintjét sűríti magába: a nemzeti történeti hagyományt, a lokális identitást és a kisebbségi önazonosság performatív megjelenítését.

A tanulmány második részének második fele a szlovák és magyar sajtódiskurzusok összehasonlítását végezte el, a szimbolikus térfoglalás pragmatikai fogásainak elméleti keretét felhasználva. (Bíró–Bodó 1993) Az elemzés kimutatta, hogy a szlovák és magyar interpretációk egyaránt a túldimenzionálás, az általánosítás, az érzelmi-etikai telítés és az ellennarratívák létrehozásának retorikai technikáival dolgoznak. Amíg azonban a magyar nyelvű források – interjúk, újságcikkek – a szobrot a méltóság, a hagyománytisztelet és a kulturális önkifejezés szimbólumaként értelmezik, addig a szlovák sajtó a turult a politikai irredentizmus jeleként ábrázolja, a lokális eseményt a nemzeti szuverenitást fenyegető aktussá nyilvánítja. E két narratíva a „kié a tér?” kérdésre adott eltérő válaszként értelmezhető: míg a magyar olvasat a rítusokon és emlékezésen keresztül birtokba veszi a teret, a szlovák ellennarratíva morális és politikai eszközökkel próbálja visszaszerezni azt.

Összességében a bósi turulszobor esete rávilágított arra, hogy a szimbolikus térfoglalás nem zárul le az emlékmű felállításával: a szobor folyamatosan új jelentéseket vesz fel a politikai, társadalmi és kulturális környezet változásával. A lokális rítusok,

a sajtódiskurzusok és a közösségi értelmezések együtt tartják fenn a szimbólum életét. Az elemzett példák egyértelműen azt mutatják, hogy Bősön – annak ellenére, hogy etnikailag magyar többségű település – a tér szimbolikus birtoklására tett erőfeszítések folyamatosak, a helyi közösségi akciókat pedig rendre a „szlovák oldalról” érkező ellenreakciók követik. (Biró–Bodó 1993, 16) A turulszobor tehát nemcsak a múlt emléke, hanem a jelen identitáspolitikai párbeszédének része, amelyben a nemzeti és kisebbségi önazonosság újra és újra térbeli formát ölt.

Irodalom

- Biró A. Zoltán–Bodó Julianna (1993): Szimbolikus térfoglalási eljárások. *Antropológiai Műhely* 2, 57–85. p.
- Blága Ágnes (2015): Szimbolikus helyek, cselekvések szerepe a székelyföldi Felcsík kistérségben. *Metszetek* 4/1, 56–64. p.
- Bodó Julianna–Biró A. Zoltán (2017): Szimbolikus térhasználat változó szerepben. *Replika* 105, 147–161. p.
- Dukrét Géza szerk. (2002): *Turulmadaras emlékműveink a Partiumban, Bánságban és Erdélyben*. H.n.: Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Bizottság–Királyhágómelléki Református Egyházkerüle–Nagyvárad Római Katolikus Püspökség.
- Feischmidt, Margit (2008): The Hungarian Transylvania: Symbolic Reconstruction of Lost Territories. *Hungarian Studies* 22/1-2, 119–133. p.
- Herdics György–Zsidó János (2004): A római katolikus egyház. In *Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Összefoglaló jelentés. A rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig. I. kötet*. Fazekas József–Hunčík Péter szerk. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, 387–395. p.
- Hushegyi Gábor (2008): Szlovákiai magyarok köztérfoglalási stratégiái. In *Museum Hungaricum 2. A szlovákiai magyarság tárgyi emlékei és ezek múzeumi dokumentációja című konferencia tanulmánykötete*. Danter Izabella szerk. Boldogfa: Mátyusföldi Muzeológiai Társaság, 99–111. p.
- https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/kulhoni_magyarsag/2010/sk/museum_hungaricum_2/ [hozzáférés ideje: 2025.09.30.]
- Hushegyi Gábor (2012): Új magyar köztéri emlékművek, emléktáblák és emlékhelyek Szlovákiában a rendszerváltás óta eltelt két évtizedben. *Acta Museologica Hungarica* IV, 108–120. p.
- L. Juhász Ilona (2005): „Fába róva, földbe ütvé.” A kopjafák/emlékoszlopok mint a szimbolikus térfoglalás eszközei a szlovákiai magyaroknál. Komárom–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Lilium Aurum.
- L. Juhász Ilona (2010): *Neveitek e márványlapon... A háború jelei. Adalékok a világháborús emlékjelek etnológiai szempontú értelmezéséhez*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- L. Juhász Ilona (2017): Kárpátok Óre és Vasturul. Egy első világháborús szobortípus új-jászületése aktualizált ideológiai üzenettel. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 19/3, 45–87. p.
- L. Juhász Ilona (2018a): *Komárom emlékjelei az államfordulatok és rendszerváltások tükrében*. Somorja–Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Etnológiai Központ.

- L. Juhász Ilona (2018b): Strážca Karpát a Železný turul. Znovuzrodenie jedného sochového typu z prvej svetovej vojny s aktualizovaným ideologickým obsahom. *Fórum spoločenskovedná revue* 2018, 23–63. p.
- L. Juhász Ilona (2019): Szent Cirill és Metód szobra Komáromban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 21/1, 67–89. p.
- Liszka József (2021): *Monumentumok. Szakrális (és „szakrális”) kisemlékek a Kárpát-medencében. Forma, terminológia, funkció.* Somorja–Komárom: Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központ.
- Mészáros Angelika szerk. (2016): *Értékek a Duna mentén.* Bős. Kimle: Kimle Község Önkormányzata.
- Oláh Gábor (2015): Re-territorialization of Space in South Slovakia – Visual Practices of Village Signs. *Sociální studia / Social Studies* 12/1, 53–74. p.
- Szőke Anna (2008): A nemzeti identitás szakrális térbe helyezése, In *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat és kulturális emlékezet.* Papp Richárd–Szarka László szerk. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 369–387. p.
- Voigt Vilmos (1985): Közvetítő és átmenet: a turul. In *Monumentumok az első világ-háborúból.* Kovács Ákos szerk. Budapest: Népművelési Intézet, Múcsarnok, 55–64. p.

Képek

1. Régi képeslap az Újmosnicai Hősök Oszlopával (forrás: Moșnița Nouă/Újmosnica facebook oldala, 2021. május 6.), https://www.facebook.com/photo/?fbid=3162731700679710&set=pb.100067744998882.-2207520000&locale=hu_HU [hozzáférés ideje: 2025.09.30.]

2. Az újmosncai turul (forrás: Moșnița Nouă/Újmosnica facebook oldala, 2022. szeptember 27.), https://www.facebook.com/photo?fbid=428785639389599&set=pb.100067744998882.-2207520000&locale=hu_HU [hozzáférés ideje: 2025.09.30.]

3. A pázmándfalui világháborús emlékmű (forrás: Emlékmű Pázmándfalui településen. Köztérkép) <https://www.kozterkep.hu/adattar/hosi-emlekmu/2367> [hozzáférés ideje: 2025.09.30.]

4. A bősi milleniumi emlékmű a kultúrház melletti parkban (forrás: Gabčíkovo, Spolek pro vojenská pietní místa, Ladislav Barabás, 2013.08.06.) <https://www.vets.cz/vpm/14667-pomnik-obetiam-1-svetovej-vojny/> [hozzáférés ideje: 2025.11.01.]

5. A bősi millenniumi emlékmű tetején lévő turulmadár (forrás: Gabčíkovo, Spolek pro vojenská pietní místa, Ladislav Barabás, 2013.08.06.) <https://www.vets.cz/vpm/14667-pomnik-obetiam-1-svetovej-vojny/> [hozzáférés ideje: 2025.11.01.]

6. A bősi millenniumi emlékmű tetején lévő turulmadár (forrás: Gabčíkovo, Spolek pro vojenská pietní místa, Ladislav Barabás, 2013.08.06.) <https://www.vets.cz/vpm/14667-pomnik-obetiam-1-svetovej-vojny/> [hozzáférés ideje: 2025.11.01.]

7. A bősi millenniumi emlékmű felirata 2020 előtt (forrás: Gabčíkovo, Spolek pro vojenská pietní místa, Ladislav Barabás, 2013.08.06.) <https://www.vets.cz/vpm/14667-pomnik-obetiam-1-svetovej-vojny/> [hozzáférés ideje: 2025.11.01.]

8. A bősi millenniumi emlékmű obeliszkjén lévő tábla (forrás: Gabčíkovo, Spolek pro vojenská pietní místa, Ladislav Barabás, 2013.08.06.) <https://www.vets.cz/vpm/14667-pomnik-obetiam-1-svetovej-vojny/> [hozzáférés ideje: 2025.11.01.]

9. A bősi millenniumi emlékmű az új helyén
(2021. március 15-től), háttérben
az aradi vértanúk portréjával
(saját felvétel, 2024.06.22.)

10. A bősi millenniumi emlékmű felirata (saját felvétel, 2024.06.22.)

11. Az aradi vértanúk portréja a bősi poliklinika falán, a millenniumi emlékmű mögött
(saját felvétel, 2024.06.22.)

Collective memory and ethnic identity locked in a statue

The story of the millennial statue in Bős/Gabčíkovo

(Abstract)

This study explores the history, symbolism, and interpretative practices surrounding the Turul monument in Gabčíkovo (Bős, Slovakia), focusing on its role in shaping local and transnational Hungarian identity. It addresses the following questions: In what social, cultural, and political context did the idea and realization of the monument emerge? What is the history of the statue, and how is it connected to the „twin” Turul monuments in Pázmándfalu (Hungary) and Moșnița Nouă (Újmosnica, Romania)? What motivations and meanings have guided its erection, use, and reinterpretation? How has it been perceived within the local community, the Slovak and Hungarian public spheres, and how does it relate to multiple – local, regional, ethnic, and national – layers of identity? Through historical reconstruction, ethnographic accounts, and discourse analysis, the study reveals that the Turul statue in Gabčíkovo was not merely an aesthetic project but a symbolic act of identity assertion. Its repeated recontextualization—from its denied installation in the 1990s to its re-erection in 2000 and relocation in 2021—demonstrates the continuous negotiation of symbolic space between majority and minority. Ritual practices and media interpretations show that the monument embodies both memory and resistance, functioning as a dynamic, reinterpreted “text” of belonging, where the question „Whose space is this?” remains perpetually open.